

МІФОЛОГІЯ - ФОЛЬКЛОР - ЛІТЕРАТУРА

П.В.МИХЕД

Ніжинський педінститут

ФОЛЬКЛОР І ПРОБЛЕМИ ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ В
МИСТЕЦТВІ БАРОКО

Проблема, яка винесена в заголовок статті, нас цікавить перш за все з боку генези сучасних систем комунікації і деяких їх репрезентативних особливостей. Саме ця обставина зумовлює відбір матеріалу і тенденції його інтерпретації. А тому ми не ставимо за мету вичерпний аналіз всього комплексу питань, які пов'язані з цією проблемою.

Викажемо на припочатку одну тезу, зробивши спробу аргументувати. На нашу думку, діахронний аспект дослідження різних історичних моделей художньої комунікації дозволяє відтворити генезу сучасних систем масової комунікації і визначити роль і місце фольклору в процесі їх становлення. Ми схильні думати, що певні тенденції (про які йтиме мова) розвитку напрямків і форм масової комунікації з'явилися як наслідок взаємодії історичних форм комунікації з фольклором, в діалозі з ним. Перш, ніж ми зробимо спробу описати цей діалог, декілька зауваг щодо бароко в розрізі нашої розмови.

Однією з найприкметніших рис бароко є антиномічна його природа. Ця антиномія породжена двома гранями свідомості людини XVII ст. Перша - сентенційність, або повчальність, проникливий розум, стоїчна напруга. Друга - це скептицизм, інтерес до самопізнання. Як сказав англійський дослідник Кролл, "XVII ст. - це рівною мірою століття стоїків і лібертенів" [7, с.236].

Ця широчінь антиномічної амплітуди спроможна витворити таку універсальну комунікативну модель, що претендує на охоплення всього суцього. Д.І. Чижевський з цього приводу зазначає: "Наслідок універсалізму - безкраїсть, умисне відмовляння від обмежень своєї теми, границь "угорі" та границь "унизу" [4]. В іншій праці Д.Чижевський говорить, що "натуралізм бароко, а також його символізм - пошуки потаємної, духовної, ідеальної сутності, що лежить по той бік світу конкретних явищ, - наvertsала бароко до невідомих раніше нижніх шарів життя, а в тому числі до фольклору і народності" [8, с.59]. Ця особливість бароко спричиняє до активного засвоєння, своєрідного каталогізування величезного арсеналу

виразних можливостей мистецтв минулого і сучасного. Антиномічний характер бароко виказує вплив на прагматику мистецтва, що відбивається, з одного боку, зростом елітарно-професійного артистизму (звідси "мистецтво для мистецтва"), а з іншого боку - відбувається свідомо демократизація, з розширенням кола як адресантів, так і адресатів. Розвиток "високого" і "низового", або "народного" бароко є теж закономірним наслідком цього процесу. Крім того, бароко володіє особливою якістю - здатністю до саморефлексії, самопізнання. Це дозволяє абсорбувати, апробувати і постійно ревізувати засвоєний арсенал, весь репрезентативний потенціал. Наявність такої особливості надає системі органічного характеру розвитку з достатньою можливістю самоорієнтації.

Якщо до цього додати, що у барокову добу уформовується новітній механізм оновлення (я маю на увазі пародію, бурлескно-трагестійні форми апробації, що набувають потужного розвою саме в цей час), то стане зрозуміла та природна динаміка випробування комунікативних якостей системи, що стає умовою її плідного функціонування.

І ще про одну особливість бароко потрібно сказати, щоб довершити опис умов функціонування комунікативних систем. Мається на увазі особлива здатність і спрямованість бароко до естетизації всієї сфери життя. Це приводить до пошуків нових каналів художньої інформації, підвищує елементи життєтворчості в поведінці людини, що перебуває в зоні комунікативної акції. Яскравим зразком того є театралізація, що має національні варіанти. Бароко уформовує новий тип синкретизму, який приводить до розширення сфери художнього, артистичного. В системі культури вона стає своєрідним осередком, виказуючи значний вплив і на комунікативний механізм.

Ці загальні зауваги необхідні для вияву особливостей функціонування фольклору і його впливу на комунікативні якості літературної культури бароко.

Виділені нами характеристики дозволяють, не розгортаючи аргументації, стверджувати, що точки перетину взаємодії двох комунікативних систем лежать, по-перше, в органічній самодостатності функціонування обох систем, по-друге, в тенденції до встановлення артистичного знаменника як принципу єдності картини світу, по-третє, в тяжінні до універсуму, як визначального принципу організації системи комунікації. В цій ізоморфності - передумови і напрямки взаємодії і взаємозв'язків

Д.С.Лихачов зазначає, що "найбільшу стилістично-творючу силу має народне мистецтво". [2, с.6]. Художня культура бароко з її підвищеною комунікативністю відчуває особливе до нього тяжіння в силу

ФОЛЬКЛОР І ПРОБЛЕМИ ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ В МІСТЕЦТВІ БАРОКО

тенденції, яку Д.С.Наливайко сформулював так: "Бароко в різних його течіях і різновидах властива виразна орієнтація на масову аудиторію". Правда, з думкою Ю.М.Лотмана про те, що бароко було одною з перших форм "масової культури XVII ст.", український дослідник не згоден, вважаючи її надто модерною, але визначає, що бароко охопило також і "тогочасну народну культуру" [3, с.59-60].

Саме виникнення потреби в орієнтації на масового споживача зумовлює радикальне оновлення обох глобальних систем трансляції культури: словесної і зображувальної. І відбувається це при активній участі фольклору. Ступінь участі фольклору така, що я схильний виказати гіпотетичну ідею про те, що бароко прибрало вперше функцію об'єднуючого стилю різних регіонів Європи саме завдячуючи наявності інтенсивного зв'язку і взаємодії з фольклором і виразної орієнтації на нього, що було спричинено необхідністю дії на масового споживача. Фольклорна комунікативна система, яка стоїть на перипатетичній традиції мислення і вибудована на принципі безпосереднього зворотного зв'язку, що передбачає можливість уточнення, повторення, навіювання, виконувала роль орієнтуючої системно-творчої функції. Це те земне тяжіння, яке зумовлює глибоке вrostання поетики бароко в фольклорну стихію і його тривале життя на ґрунті тієї національної культури, де це відбувалось особливо органічно (в т.ч. і в українській культурі).

В деяких національних варіантах бароко (зокрема, українському) саме фольклор виступив організуючим чинником естетичної цілісності. Досі в літературознавстві не спростована думка Романа Лужина, висловлена в роботі "Давнє письменство України і польська літературна традиція": "Схильний думати, - пише польський дослідник, - що українське бароко не було явищем монолітним, не створило також якоїсь цілісної літературної школи зі свідомою програмою естетичного, виразно оформленою поетикою, не була представлена у всіх видах, галузях письменства".

Якщо дивитись на українську літературу бароко крізь призму західних моделей, то дослідник має рацію. Однак, не можна відмовити в цілісності українському бароко, яка великою мірою надолужується саме фольклорними формами, що співіснують і співдіють, витворюючи національний своєрідний варіант явища.

В добу бароко відбувається радикальне оновлення систем трансляції культури. Ми маємо на увазі перш за все зміну співвідношення вербального і візуального способів передачі інформації. Сучасні дослідники справедливо схильні бачити початки цього за доби Відродження. Але епоха бароко остаточно схилила і визначила процес візуалізації культури, який завдячуючи кіно,

П.В.МИХЕД

телебачення, відео зайняв центральне місце в системі комунікації. Досить згадати особливу роль емблематики, що справляла вплив і на вербальний текст, прибираючи часом словесне втілення у віршах, драмах, і навіть в музиці. П. Сорокін відносить бароко до сенситивного типу культурної ментальності, особливістю якої є живописність. За його словами, бароко - "живописне і пікарескне". Візуальний образ має виразно демократичний характер. Відомий історик культури І.Забелін стверджує, що лубок - як породження цієї тенденції - дозволив народу самому добратись до друкованого слова [1, с.428].

Разом з тим, розвиваючи писемний і візуальний типи комунікації, доба бароко не нехтує усним. "Мистецтво красномовства, на думку П.Поллака, є головними воротами, через які входить у нашу літературну критику стилістична манера бароко, а водночас воно - золотий ключ, що відчиняє двері до умів і сердець, викликає найвище захоплення у громадському і світському житті. Це мистецтво, можна було опанувати в школі, як ремесло, від єзуїтських учителів поезики і риторики. Тут у різних виравах, усних і письмових, виконується бароковий стиль, майстерні синтаксичні конструкції, штучні інверсії, тут посилено випікаються вірші й komponуються рими" [9, с.24].

Розквіт поетик і риторик - свідчення цього. Р.Бртань, характеризуючи цю особливість репрезентації художньої інформації, пише, що бароковий поет "наполегливо прагнув розкласти форму на її синтаксичні і звукові, ритмічні та інші компоненти, виявити всередині строфи розмах ритму й розкати звуку. Разом з тим він прагнув ущільнити різні нефонічні фігури, наповнити словник новими поетизмами, метафорами, натяками, персоніфікаціями і перифразами, новими кончезизмами" [6, с.64]. Це та робота, яка вдосконалювала якість передачі художньої інформації.

Розвиток поетик і риторик, їх величезний вплив на практику комунікації виявився, зокрема, в репертуарному характері компонування художньої інформації, в тій своєрідній комбінаториці, що властива бароко з його орієнтацією на поезику тотожності. У відповідності з цим нове - це комбінатія готових форм, загальних місць, що притаманне і репрезентаційній сфері фольклору. Звідси - висока знаковість текстів, ізоморфна в цьому аспекті з фольклорними формами.

Величезна роль комбінаторики - це вже передбачення сучасних комунікативних моделей. Правда, Б.І.Ярхо - один із апостолів точного літературознавства - схильний був вбачати в цьому і саму природу творчості: У видрукованих фрагментах роботи "Методологія точного

ФОЛЬКЛОР І ПРОБЛЕМИ ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ В МИСТЕЦТВІ БАРОКО

літературоведення" він писав: "Творчість я визначаю як зведення запозичених (традиційних) інгредієнтів у нові пропорції" [5, с.525].

В тяжінні до комбінаторики і бароко, і фольклор з їх морфологічною виразністю і високою знаковістю є передтечею сучасних моделей і форм комунікації.

Підсумовуючи викладене, відзначу, що взаємодія комунікативних систем бароко і фольклору в процесі їх історичного розвитку і плідного контакту визначила певні тенденції в історичній динаміці комунікативних систем, вони мали продовження і в наступні епохи впритул до наших днів.

1. Забелин И. Домашний быт русских цариц в XVI и XVII ст. - М., 1872.- Изд.2, т.2.
2. Лихачев Д.С. Система стилевых взаимоотношений в истории русского XVIII века // Русская литература XVIII века и ее международные связи. - Л., 1975.
3. Наливайко Д.С. Українське літературне бароко в європейському контексті // Українське літературне бароко. - К., 1987.
4. Чижевский Д. К проблеме литературы барокко у славян /Slovenske divadlo. - 1986, N 4.
5. Ярхо Б.И. Методология точного литературоведения // Труды по знаковым системам. - Тарту. - 1969, вып.IV.
6. Brtan R. Artismus a manierismus v barokovej poesii // Literarni barok. Litteraria, t.XIII. - Bratislava, 1969.
7. Croll W. "Attic" and Baroque Prose Style. - Prinston, 1969.
8. Czyzewski d. Survey of Slavic Civilization. 1. Outline of Comparative Slavic Literatures. - Boston, 1952.
9. Pollak R. Od Renesansu do Baroku. - Warszawa, 1969.

Стаття надійшла до редколегії 19.12.93.

SUMMARY

The article deals with the problem of closeness in the communicative means of the Baroque and folklore cultural systems, the problem which was manifested by their efficient interaction.

The mass consume orientation led to the radical renewal of global cultural transmission systems: i.e. verbal and depictive. That was done by the active participation of folklore.

с П.В.Михед, 1997